

Metsät ja puut ihmisten arjessa

■ Olli Saastamoinen

Suomi on metsien ja metsäteollisuuden maa, sen jokainen suomalainen on oppinut jo koulun penkillä. Mutta ovatko metsät ja puut lähellä tavallisia ihmisiä heidän jokapäiväisessä arjessaan? Ja jos ovat, niin millä tavoin? Tuoko arjen näkökulmaa mitään uutta suomalaisten metsäsuhteeseen? Näitä kysymyksiä pohdiskellaan lähinnä arjen rutiinien ja vapaa-ajan toimintojen näkökulmasta. Artikkelitukeutuu pääosin Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksen alkuperäisaineistosta kerättyjen havaintojen pohjalta tehtyyn tutkimukseen ja metsien virkistyskäytöstä tehtyihin valtakunnallisiin selvityksiin.

”Me emme kykene näkemään ja tajuamaan sitä, mikä on liian lähellä meitä”, kirjoitti Mika Waltari vuonna 1929 lehtikirjoituksessaan¹. Hänen mielestään Helsingistä Kajaaniin pitäisi matkustaa Pekingin, New Yorkin ja Lontoon kautta, koska etäisyys auttaa näkemään lähelle. Waltarin oma matkasuunnitelma oli lyhyempi, mutta hän näkee senkin kautta suomalaisen metsänytimen: ”Minut on vallannut voittamaton halu matkustaa Kajaanin kautta Kuusamoon näkemään kirkasta vettä ja tummaa vihreää, ...nukkumaan yöni vastarakennetussa majatalossa, kun ikkunan takana surisevat hyttyset ja huone tuoksuu pihkalta ja höylätyltä puulta.”

Waltari asui ja eli Helsingissä. Kumpakaan matkavaihtoehdoista ei tuolloin eikä vielä nytkään voi pitää osana tavanomaista arkea – pikemminkin pakona siitä. Silti hänen ajatuksensa sopivat hyvin pohdiskeluun metsien ja puiden paikasta tavallisten ihmisten tavallisessa arjessa, jota joskus saattaa kantaa ainoastaan

*Työmatkakin voi tarjota luontelämyksiä, jotka voivat vai-
kuttaa työniloon ja elämisen laatuun. Kuva Ritari-
puistosta Helsingistä.*

toive päästä siitä irti etelän rannoille, pohjoisen tuntureille, kesämökkijärville – tai kaikkialla la-
nehtivan metsämeremme vihreisiin syvyyksiin.

Arkeen kuuluvat myös mielikuvat ei-arjesta: kuvat tulevasta, muistot menneestä. Metsillä voi olla niissä oma roolinsa, pienempi tai suurempi. Veneilijöillekin saarten ja rannikoiden metsät piirtyvät horisontin ohella veden pintaan ja muistiin.

Mutta tavallisen arjenkin keskellä on hyvä Waltarin tavoin kysyä: Pystymmekö näkemään ja tajuamaan niitä metsiä ja puita, jotka ovat ”liian lähellä meitä”?

1 Vesterinen, Nina & Vuoristo, Kai-Veikko: *Lumen ja suven maa. Suomen matkailumaantiede*, WSOY 2001.

Metsä kotona

Waltarin havainto vasta höylätyn puun tuoksusta johdattaa yhteen metsän arkisimmista mutta yhtäkaikki merkityksellisestä olomuodosta: puusta talojen ja muiden tilojen rakenteena, sisustuselementtinä ja huonekaluina sekä muina kodin esineinä, unohtamatta paperin ja pakkausten roolia kodin arjessa.

Aamukahvi nautitaan kuusesta jalostettua, toimittajien teksteillä täytettyä sanomalehtä lukien. Puhtaasta selluloosasta tai kierrätetystä kuidusta valmistetut kodin hygieniapaperit helpottavat arjen sujumista pitkin päivää. Aamupuuro oppoa vastahakoisten nuortenkin suihin metsän marjojen kyydittämänä. Maito ja mehut tarjoillaan värikkäistä tölkeistä.

Lehdestä voi lukea metsien uudesta roolista osana globaalia hiilitaloutta. Puisen pöydän ääressä puutuoleilla istuskeleva perhe voi todennäköisesti aika tyytyväisenä katsella ympärilleen. Lattia voi olla lautta tai parkettia. Siinä, kuten kodin muissakin puusta tehdyissä tavaroissa, hiili on hyvässä tallessa. Tuotteiden elinkaaret vaihtelevat. Kierrätettyjen lehtien ja nestepakkausten elinkaari ei ole olematon, ja jo kirjoilla se on mittava – usein yhtä pitkä kuin huonekaluilla. Mutta erittäin pitkä se on hoideuissa puurakenteissa, joista osalle löytyy vielä purkuvaiheen jälkeen hyötykäyttöä. Metsäntutkimuslaitoksen Joensuun puisen toimitilarakennuksen julkisivupäädyt on tehty sata vuotta vanhoista hirsistä. Niiden elinkaaren odotetaan jatkuvan ainakin toiset sata vuotta.

Omakotitalon rakentaminen tai hankkiminen on monen perheen suuri haave ja haaste. Itse tehdyistä taloista valtaosa on puurunkoisia, moni myös puuverhoiltu. Puurakenteisen valmistalopakettin ostajakin saa yleensä puutyö- ja muuta urakkaa haluamansa määrän, usein enemmän. Useampi asettaa puurakentamiselle hiukan vaatimattomampia tavoitteita, kuten kesämökin, leikkimökin tai koirankopin rakentamisen tai rintamamiestalon puukohteiden kunnostuksen.

Puu materiaalina tarjoaa monelle ihmiselle mahdollisuuksia myös pienimuotoisempaan luovaan ja hyödylliseen harrastukseen, jonka

tavoitteet voivat vaihdella puuesineiden valmistuksesta huonekalujen entisöintiin ja pahkatöitä luonnossa esiintyvien puumuotojen koristeelliseen tai taiteelliseen työstämiseen.

Puuhun liittyvä rakentaminen ja korjaaminen sekä puukäsityöt merkitsevät varsin huomattavaa vapaa-ajan ajankäytön muotoa kotitalouksissa, henkilötyövuosiksi muutettuna yhteensä 104 000 (Vaara ja Saastamoinen 2006).

Hyvin tehtyjen rakennusten, rakennusosien ja puuhuonekalujen osalta voi melkein sanoa, että puu ei kuole koskaan. Niiden puuaines on toki jo kuollutta solukkoa – ja kuten todettu, varastoitua hiiltä – mutta ”puun sielu” elää yhtä pitkään kuin siitä tehdystä tuotteesta pidetään huolta.

Sauna kruunaa arkipäivien aherruksen ja on viikon kohokohta. Se on yksi suomalaisen puu- ja luontosuhteen kiteytymistä. Sitä kuvastaa jo saunan määritelmä puuseinäksi huonetilaksi tai rakennukseksi. Useissa omakotitaloissa myös kiukaan lämpö on peräisin puusta. Näin on lähes säännönmukaisesti myös kesämökeillä, joiden kautta jatkuu perinteinen metsiin ja vesistöihin tukeutunut asumisen kulttuuri. Puun lämpöä ja elävän tulen tunnelmaa tuovat varaavat ja avotakat sekä leivinuunit, joita on niin pienissä mökeissä kuin kaupunkien uniikkiasunnoissa.

Pihapuut, lähimetsät ja työmatkat

Pihapuut, katuja reunustavat koivut ja lehmukset sekä puistojen monilajiset puut ja puuryhmät ovat lähinnä ihmisiä olevia eläviä edustajia metsiemme ja muunkin maailman puista. Pihapuut voivat olla kasvupaikkansa viimeisiä, ”metsälähiöiden” rakentamisessa säästettyjä puita, rakentamisen aikana istutettuja kotimaisia puita tai ”eksootteja”, muualta koristepuiksi Suomeen tuotuja.

Milloin puuryhmät laajentuvat pieniksi metsiköksi tai metsiköt metsiksi, on sopimuksenvaaraista. Yhden määritelmän mukaan puuryhmä muuttuu metsiköksi silloin kun puita on niin paljon, että aluskasvillisuus saa luontaiselle metsälle tyypillisiä piirteitä. Kerrostalojen lähimetsiköiden, etenkin kuivien männiköiden, kulutus lasten leikeissä ja vartuneempien harrastuksissa voi tosin paikoin olla niin suurta, että aluskasvillisuus on lähes kokonaan kulunut pois.

Pihapuut elävöittävät betonisenkin ympäristön, ovat kauniita katsella ja antavat näkösuojaa. Ne suojaavat liialta auringolta, antavat mahdollisuuden lintujen ja oravien seuraamiseen sekä tarjoavat vanhemmille ja isovanhemmille jännittäviä hetkiä heidän valvoessaan omien pikkuoraviensa kiipeilyharjoituksia.

Taajamien lähimetsät ja erityiset virkistys- ja ulkoilualueet, joihin on rakennettu kävely- ja pyöräilyteitä, pururatoja ja valaistuja latuja ovat kaikkein eniten monimuotoiseen ulkoiluun käytettyjä metsiä.

Suomen metsätieteen perustajiin kuuluva professori A. K. Cajander määritteli aikoinaan puiston ”esteettisesti hoidetuksi metsäksi”. Nykyisin puistoja ei kutsuta metsiksi, vaikka puilla kukkaistutusten, käytävien ja penkkien ohella on niissä keskeinen merkitys. Kaupunkien sisällä olevissa rakennetuissa puistoissa puutarhurin käden jälki näkyy jokaisella neliometrillä. Sen sijaan maamme kulttuurimaisemissa on vielä puistometsiksi kutsuttuja alueita.

Niin puistojen puut, pihapuut kuin lähimetsät tarjoavat lukuisia mahdollisuuksia vuodenvuorokulun seuraamiseen. Arkista puiden ja metsien sekä muun luonnon tarkkailua tapahtuu kaikkialla. Omakotitalojen ja kesämökkien asukkaille puut tarjoavat myös fyysisiä mahdollisuuksia osallistua vuodenaikojen vaihteluun syksyisin ja keväisin: puiden lehtien ja risujen haravoimista, kompostointia tai kuljettamista peräkäräillä kaatopaikkojen viherkasoihin. Kuntien kesätoihin palkkaamat koululaiset ovat tyytyväisiä työntekijöitä.

Siivottujen katujen, pyöriteiden ja tienvarsien puut saattavat meidät työpaikalle tai muihin arjen askareisiin. Autolla ajavalla ei ole varaa niitä paljoakaan ihastella. Jalankulkijan ja pyöräilijän reitit sen sijaan tarjoavat joka aamu ja ilta aina vähän uudella tavalla sävytetyn puu- tai metsämaiseman.

Onko jalankulkijan tai pyöräilijän kokemalla työ- tai asiointimatkan ympäristöllä vaikutusta työniloon, tuottavuuteen ja elämisen laatuun? Se ei ole pelkkä ”akateeminen” kysymys siitä huolimatta, että työ-, asiointi-, ostos- ja muissa lähimatkoissa jalankulun osuus tehdyistä matkoista on pienentynyt työssäkäyntialueiden laajene-

misen, autoistumisen, palveluverkon muutosten sekä taajamarakenteen kasvusta aiheutuvan matkojen pitenemisen myötä. Esimerkiksi Jyväskylän seudulla vielä 1960-luvulla arkiliikumisessa jalan ja pyörällä tehtyjen matkojen merkitys oli suurin (72 %) ja joukkoliikennettä (14 %) käytettiin yhtä paljon kuin henkilöautoa. Vuonna 2009 jalankulun ja pyöräilyn yhteenlaskettu kulkutapaosuus oli noin 30 % ja henkilöauton osuus kaikista noin 60 %. (Jyväskylän seudun liikennetutkimus 2009.)

Helsingissä ja Tampereella tehdyn kyselytutkimuksen mukaan ihmisten itse kokemaan terveyteen vaikutti luonnossa vietetty kokonaisaika. Kaupunkien viheralueilla käyntien kasvaminen lisäsi positiivisia virkeyden ja energisyyden emootioita. Lisäksi kaupunkien ulkopuolelle suuntautuneet luontokäynnit vähensivät negatiivisia, huolestuneisuuden, stressaantumisen ja väsymisen tuntemuksia (Tyrväinen ym. 2007). Tämä antaa viitteitä jalankulun ja pyöräilyn merkityksestä, vaikka se liittyy enemmän seuraavassa käsiteltävään ulkoilun teemaan. Todettakoon, että luonnon terveysvaikutusten tutkimus on laajentunut Metsäntutkimuslaitoksen, Tampereen yliopiston, Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen sekä UKK-instituutin toimesta.

Ulkoilun eri ympäristöt

Tavallisimmat lähiulkoilumuodot ovat kävely ja sauvakävely, hölkkä ja pyöräily sekä talvisin hiihto ja kesällä uimarannoilla oleskelu. Koirat ovat merkittävä väestön ”lähiliikuttaja” (Sievänen 2001; Metsäntutkimuslaitos 2011). Lähiulkoilu ja -virkistys tapahtuvat ulkoilumuodoista riippuen erilaisissa ympäristöissä aina kaupunkien keskustoista ja rakennetuista liikuntapaikoista metsäisiin ulkoilualueisiin.

Luontoon liittyvän ajankäytön tutkimuksemme (Saastamoinen & Vaara 2009) – jonka laajahko aineisto kerättiin käsityönä Tilastokeskuksen vuosien 1999/2000 ajankäyttötutkimuksen alkuperäisaineistosta – ulkoilun ja muun vapaa-ajan käyttöympäristö jaettiin luontoympäristön osalta kolmeen: metsiin, vesiin ja rantoihin sekä ”sekaympäristöön”, johon kuului taajamien ulkopuolinen tiestön, asutuksen, pel-

tojen ja metsien mosaiikkimainen vaihtumisvyöhyke. Sekaympäristön yleisin ulkoilumuoto oli kävely kunnan ja huvin vuoksi (puolet ajankäytöstä) ja seuraavina olivat kävely koiran kanssa ja pyöräily. Koiria ulkoilutettiin tällä alueella enemmän kuin lapsia.

Vesillä harjoitettiin ajankäytön suhteen eniten kalastusta, uintia ja veneilyä mutta rannoilla pääasiassa oleskelua tai puuhastelua, usein veneilyyn tai kalastukseen liittyen. Niin ”sekaympäristössä” kuin vesien äärellä puilla, metsillä ja metsämaisemalla on oma merkityksensä, joka vaihtelee paljon ulkoilumuodon tarkoituksen ja metsien osuuden mukaan.

Arkipäivänä tai viikonloppuisin tapahtuvat virkistys- ja ulkoilutoiminnot lähimetsissä edustavat ihmisten keskeistä arkista suhdetta metsään, kuten vuosikymmen sitten toteutetussa ja äskettäin uusitussa luonnon virkistyskäytön valtakunnallisessa inventoinnissa (Sievänen 2001; Metsäntutkimuslaitos 2011) on perusteellisesti osoitettu.

Marjat, sienet ja riista

Rajanveto siitä, missä taajamien lähimetsät muuntuvat mosaiikkimaisen ”sekaympäristön” metsien välityksellä laajemmiksi ”tavallisiksi” metsiksi, ei ole käsitteellisesti ongelmaton eikä ajankäyttöpäiväkirjojen havaintojen luokittelussakaan aina yksiselitteinen. Silti yleensä oli mahdollista päätellä, milloin toiminnoissa oli siirrytty ”laajempien” metsien puolelle.

Metsiin suuntautuviissa toiminnoissa kävely oli edelleen ykkönen. Marjastukseen ja sienestykseen sekä maastohiihtoon ja vapaa-ajan metsätyöhön käytettiin liki yhtä paljon aikaa, mutta metsästyksen ja lasketteluun hieman vähemmän. Laskettelu sijoittui myös metsäympäristöön, sitä lukuun ottamatta mainituissa harrastuksissa metsillä on keskeinen merkitys.

Luonnonmarjojen ja sienten poiminta kotitalouksien omaan käyttöön tai myyntiin edustaa useimmille suomalaisille edelleen yhtä tärkeintä ja samalla perinteisintä metsäsuhdetta kesäisin ja syksyisin – hieman keväisinkin. Metsäntutkimuslaitoksen (<http://www.metla.fi/metinfo/monikaytto/lvvi/taulukko-12.htm>) valtakunnallisen tutkimuksen mukaan 56 % väestöstä mar-

	tuntia/henkilö/vuosi
Kävely	12,1
Marjojen ja sienten poiminta	9,5
Metsästys	5,2
Vapaa-ajan metsätyö	8,1
Maastohiihto	8,2
Laskettelu	4,9
Moottoroitu liikkuminen	1,2
Muut toiminnot	2,3

Metsässä yhteensä 51,5

Vesillä ja rannoilla 52,6

Taajamien ”sekaympäristöissä” 125,5

Vapaa-ajan toiminnot metsässä 1999–2000. Luokiteltu ajankäyttötutkimuksen alkuperäisaineistosta, Saastamoinen ja Vaara 2009.

jasti ja 41 % sienesti vuonna 2009. Itä- ja Pohjois-Suomessa osallistuminen marjojen poimintaan oli yleisintä, mutta erot olivat vielä suuremmat poimintamäärissä. Tilastokeskuksen kotitaloustiedustelun mukaan vuonna 2006 kainuulaiset ja lappilaiset poimivat 40 litraa metsämarjoja kotitaloutta kohti, kun Uudellamaalla itse poimitut tai saadut sadot olivat 7 litraa kotitaloutta kohti. Sen sijaan sienestykseen eteläsuomalaiset osallistuvat toiseksi eniten Itä-Suomen jälkeen. Kaupallinen marjojen poiminta on sen sijaan vuosikymmenien saatossa vähentynyt suomalaisten keskuudessa, ja nykyisin valtaosa myyntiin tulevasta määrästä on ulkomaalaisten poimimaa.

Kaupallisen marjan poimijan työ päättyy marjojen myyntiin. Kotitalouskäytössä marjat ja sienet jalostuvat pidemmälle. Puhdistuksen jälkeen ne muuntuvat heti piirakaksi, sienikastikkeeksi tai pakasteeksi tai monien työvaiheiden jälkeen säilykkeiksi, mehuiksi tai hilloiksi. Näihin töihin käytetään (lähes?) yhtä paljon aikaa kuin varsinaiseen poimintaan.

Korkea osallistumismäärä ja suuri ajankäyttö metsässä eivät aina kulje käsi kädessä. Metsästystä harrasti vuonna 2000 8 % väestöstä ja marjastusta sama 56 % kuin nykyisinkin, silti metsästäjien ajankäyttö nousi tuolloin puoleen marjastukseen käytetystä (Saastamoinen & Vaara 2009).

Vapaa-ajan metsätyö ja polttopuuketju

Ajankäyttötutkimuksen aineisto osoitti, että väestön vapaa-aikanaan tekemä metsätyö puunkorjuussa ja metsänhoidossa (poisluetuna siis palkattu metsätyö, vaikka se jos mikä on osa arkisinta metsänkättöä) oli suurempaa kuin aikaisemmissa tutkimuksissa on raportoitu. Pääosa siitä oli metsänomistajien työpanosta mutta mukana oli kesämökkiläisten tekemää pienimuotoista metsätyötä. Heidän keskuudessaan polttopuun korjuu oli keskeinen työmuoto.

Polttopuun korjuu muodosti vain pienen osan sen valmistamiseen, varastoimiseen, siirtoon ja polttamiseen tulisijoissa käytetystä ajasta. Kokonaisuudessaan ”polttopuuketjun” tuotanto- ja kulutusvaiheisiin käytetty aika – 103 000 henkilötyövuotta – oli yhtä suuri kuin koko metsäsektorin työvoiman tilastoidut työvuodet. Polttopuutyön tuottavuus ja sen kansantaloudellinen anti ei tietenkään vedä vertoja metsäsektorilla tehdyille, mutta vertailu havainnollistaa tämän arkisen ajankäytön mittakaavaa ja merkitystä.

Urbaani Suomi ja metsä

Monet edellä kuvatuista metsään liittyvistä toiminnoista, erityisesti marjastus ja sienestys sekä polttopuun hankinta ja valmistus, liittyvät kiinteänä osana suomalaiseen kesämökkikulttuuriin. Siihen kuuluu myös uiminen, kalastus, veneily ja metsissä kävely ”muuten vain”. Suurin osa kesämoikeista sijaitsee metsässä, vaikkakin sen reunalla, veden äärellä.

Merkittävä osa Suomen kaupunkien ja muiden kuntien pinta-alasta on metsää. Sen ohella – kuten on todettu – yleensä melko väljästi rakennetut alueemme suurimpien kaupunkien ydinkeskusten ulkopuolella tarjoavat tilaa myös pihapuille, katupuille, puistopuille ja puuryhmille sekä siellä täällä pienille metsiköillekin rakennusten lomassa tai rantoihin ja teiden varsiin rajoittuen.

Palataanpa vielä lopuksi Waltarin kuvailemaan lintuperspektiiviin ja tarkennetaan sitä Helsingin seudulle. Kollegani Timo Tokola oli kymmenisen vuotta sitten selvittämässä satelliittikuvien avulla pääkaupunkiseudun rakennetun

alueen ja muun maankäytön kehitystä vuodesta 1950 alkaen. Vaikka rakentamisen tiedettiin vähentäneen metsiä, hän kertoi, että satelliittikuvien perusteella Espoota ei oikein pystytty erottelemaan urbaaniksi alueeksi: puuston latvuspeittävyys rakennetulla alueella oli niin suuri, että se tulkittiin useimmiten metsäksi.

Jos näin on pääkaupunkiseudulla, niin vielä enemmän muualla Suomessa asutus on puiden ja metsien peitossa. Kansainvälisessä metsän luokittelussa metsäksi luetaan alueet, joissa puuston latvuspeittävyys on vähintään 10 %. Pelkästään latvuspeittävyttä kriteerinä käyttäen suurin osa Suomen taajama-alueista luokituisi metsäksi.

Suomi on metsien maa. Metsätalouden ja metsäteollisuuden pitkäaikainen suhteellisen osuuden pieneneminen kansantaloudessa ja etenkin viime vuosina tapahtuneet paperi- ja selutehtaiden lopettamiset ovat vieneet pohjaa pois takavuosisien iskulauseelta ”Suomi elää metsästä”. Mutta edelleenkin, puolentoista vuosisadan teollistumisen ja kaupungistumisen jälkeen, näyttää siltä, että Suomi ”elää metsässä”. Myös arjessa.

Lähteet

- Jyväskylän seudun liikennetutkimus 2009. Jyväskylän kaupunki, Keski-Suomen ELY-keskus, Keski-Suomen liitto 2010. (<http://paikkatieto.airix.fi/tietopankki/jyvaskylanseutu/> Käyty 12.1.2011)
- Saastamoinen, O., Vaara, M. 2009. Small-Scale Forest Related Activities in the Everyday Life of the Finns: Results of Time-Budget Studies. *Small-scale Forestry* (2009) 8:425–445.
- Sievänen, T. (toim.). 2001. *Luonnon virkistyskäyttö 2000. Luonnon virkistyskäytön valtakunnallinen inventointi. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 802.*
- Tyrväinen, L., Silvennoinen, H. Korpela, K & Ylén, M. 2007. Luonnon merkitys kaupunkilaisille ja vaikutus psyykkiseen hyvinvointiin. Teoksessa: Tyrväinen, L. & Tuulentie, S. (toim.). *Luontomatkaileu, metsät ja hyvinvointi. Metlan työraportteja 52:57–77.* (<http://www.metla.fi/julkaisut/workingpapers/2007/mwp052-07.pdf>)
- Vaara, M. ja Saastamoinen, O. 2006. Metsät ja puut arjen ajankäytössä – Kuvakulmia suomalaisen elämäntapaan. Teoksessa: Vehkamäki, S. (toim.). *Metsät ja hyvä elämä.* Metsäkustannus Oy, 345–403.

Kirjoittaja on metsäekonomian ja metsäpolitiikan professori Itä-Suomen yliopiston metsätieteen osastolla. Artikkelin perustuu Tieteen päivillä 14.1.2011 pidettyyn esitelmään.